

a diszitményi részletek erre az időre vallanak. *Henszlmann Imre dr.* szerint,* nem az eredeti helyén áll, egykor azt a már régen lebontott szentségházat diszítette, melynek silhouettjét az oltár evangelium felőli oldalán emelkedő fal felszínén, a dom restaurációja előtt tisztán ki lehetett venni.

Az ajtó keretének diszitménye aranyos zöld alapon. Az ormozat felett látható jobb oldali paizs Pozsony városának a baloldali négyelt paizs talán a készítőnek címerét láttatja. Az ország címere a keretet alkotó halhólyag diszitmény alsó bal és jobb sarkában van.

Ezt az ajtócskát *Henszlmann Imre dr.* is, mind az egész elrendezését, mind pedig diszitményeinek finom és pontos kidolgozását illetőleg remekműnek tartja s valóban szebbet mesterének városa, Bécs sem mutathat fel.

Végül bemutatjuk az ország dunántúli csúcsíves templomainak szentségház ajtóit közül a legkiválóbbak egyikét. Magassága 720 és szélessége 370 mm. Az alsó mezők 225 mm. magasak és 120 mm. szélesek. Ez Vasvármegyében a máriafalvi r. kath. templomnak 1483-ban készített szentségházát díszíti. Az eddigiektől eltérő alakját idegen befolyásnak tudhatjuk be. Nem lehetetlen, hogy csehek készítették, mert a szentségház alján a cseh kelyhesek jele látható.

A bemutatott hét vasmunka is arra vall, hogy Magyarországon a XV-ik század folyamán a vasművesség magas fokon állott. Bizonyára még sok ilyen ékesen szóló bizonyíték van az országban, melyeket összegyűjteni és publikálni nemcsak az archeológiával foglalkozó folyóiratok kötelessége, mert csak vállvetett munkával hordhatunk össze annyi anyagot, mely Magyarország iparművészetének történetéről szóló nagy munka megírásához szükséges.

Edvi Illés Aladár.

* Magyarország csúcsíves stílus műemlékei 152. oldal.

MAGYAR ARHITEKTURA.

Magyar építőstílus nem volt. Hazánk korán ismerkedett meg a reneszánsz szellemével s ebben sok más országot megelőzött. De önálló stílust nem alkotott, mert hiányoztak azok a tényezők, melyeknek összműködése a stílust létrehozta. Hiányzott a társadalom kellő kulturális nivója. A silhouette egyáltalában nem volt alkalmas arra, hogy a magyar faj művészi teremtő ereje megnyilatkozhassék. Nem a geniéknek híjjával volt e haza földje, hanem igenis híjjával volt azon békeséges nyugalomnak és harmonikus életnek, a mely minden szellemi evolúcióhoz szükséges.

Nem volt olyan a környezet, hogy abba a genie beleilleszkedve, tisztán és zavartalanul művészettel foglalkozva, megnyilatkozzék és kifejlődjék. Egyes rövid időközökben nálunk is megindult bizonyos szellemi fejlődés, mely sokat ígért, de csakhamar abba maradt. Az egész olyan volt, mint egy könyv, melyből csak a remekül megírt bekezdő rész van meg, s az sem teljesen. A mit a békés korszak alkotott, azt a felharsanó tárogató s a csatazaj letarolták.

Egyedül az iparművészet az, melynek fenmaradt produktumai a magyar faj művészi tehetségéről tesznek tanubizonyosságot. A mi az építészetet illeti: Felső-Magyarországban a reneszánsznak bizonyos helyi jellegű változata jelent meg, mely más, kedvezőbb körülmények között, ha nem is teljesen önálló, de mindenestre sajátosan magyaros jellegű építészetté fejlődhetett volna ki. Egyébként pedig az idegen stílusok nálunk is megjelentek, s hagytak is hátra nem egy szép példát, a nélkül azonban, hogy azok itt valami magyar karaktert kaptak volna. S egészen napjainkig a művészetek közt talán egyedül az arhitektura az, melyre még nem nyomta rá pregnánsan bélyegét a magyar alkotó talentum, s mely mind

ez ideig nem e nép szelleméből, nem e föld levegőjéből táplálkozott.

Mai építészetünk, az előbbi évtizedekéhez képest, mindenesetre fokozatosan haladt ízlés és formai csinosság tekintetében. Nincs azonban olyan arhitekturánk, mely a maga magyaros szellemével, törülmetszett formáival meglepő volna az idegennek, de annál édesebb, ismerősekünk. Építőink műtörténeti stílusokban terveltek, s azt teszik ma is legtöbben.

Azonban nehogy félreértessem. Nem azt mondom, hogyha valaki egy elmúlt stílus formáival épít, minden más lehet, csupán magyar nem. Mert nem az adja meg a magyarságot, hogy minő stílelemeket használunk, hanem inkább: hogy azokat *miképen* használjuk. Eredetiség az alaprajzban, a formák önálló használása, jellemző diszitmény, őszinteség és tehetség arra, hogy az építő saját lelke bensejét kifejezhesse, vagyis másképen: művészi *egyénség*, — ez a kulcsa a magyarságnak s nem pedig más. Építőink azonban szigorúan stílszerűek kívántak lenni, s a megtanult akadémikus teóriákhoz kötve magukat, szentségtörésnek tartottak minden szabadabb felfogást, eredetiségre való törekvést.

Építészetünk máig sem vetette le a kozmopolititás ruháját. Ott, a hol leginkább ki kellene tűnni a magyaros szellemnek — a főváros építkezésében — nyomát se találjuk neki. Fővárosunk csupa összehordott kozmopolita téglarakás. Tarka egyvelegben találjuk a különböző stílusokat. Lemásolva látunk részleteket az olasz palotákról, vagy más műtörténeti példákról, melyek mindenesetre szépek, csak hogy a maguk helyén.

Mert az arhitektúra minden szálával ahhoz a földhöz tapad, a hol létrejött, abban a talajban fejlődik pompázatosára, s abba illik bele harmonikusan, melyből kinőtt. Minden stílus egy hely, kor, s egy nép ízlése, temperamentuma, gondolkodásmódja szerint alakul ki. A stílusoknak is van élettörténetük. Nincs érdeke-

sebb, mint megfigyelni azt a processzust, mely tart születésüktől egész halálukig.

S a XIX-ik század mit tett? Nem egyebet, mint reprodukálta a különböző stílusokat; vagyis hiányzik belőle a teremtő képesség. Keze alatt megfordult minden stílus s annak variánsa. Az építészeket arra tanították, hogy majd ebben, majd abban a stílusban keressék a szépség ideálját. Tény tehát az: a XIX-ik század nagyon is sokáig gyönyörködött a régi stílusokban, egészen belemerült szépségeiknek tanulmányozásába s kevés gondot fordított — önmagára. Hogyan? Ez a letűnt század, mely szellemében és tulajdonságban az előző korszakoktól a legmarkánsabb módon elüt, alkalmas arra, hogy minden stílust egyaránt befogadjon? Dehogya. Pedig építészete ezt dokumentálja. Épületeink letűnt idegen stílusok nyelvét beszélnek, holott körülöttük él, pezseg, vajudik egy új, modern világ. Ez a világ, mely minden téren keresi az újat, a neki jobban megfelelőt, kell, hogy megtalálja a maga építészeti formáit. S ha megtalálta, csak ekkor fejezheti ki magát őszintén.

Az a lázas tervelés és kutatás, az az életerős munka, mely ujabban minden művelt nemzetnél új vért hozott a dekoratív művészetekbe, elfogta az építészetet is. Jöttek izmos tehetségű művészek, kik elsöben is ittak a Lethe vizéből, leráztak magukról minden akadémikus béklyót és előítéletet, s friss fantáziával fogtak a munkához. Angliában Voysey, a németeknél a müncheni Fischer Tivadar, a belgáknál Van de Velde, svédekknél Boberg, s Bécsben Wagner állanak azok élén, kik olyan arhitektúra létrehozásán munkálkodnak, mely a mai kor jellegét magán viselje, s annak szellemét és karakterét határozottan kifejezze. Ma még természetesen nagyon is benne vannak a keresésben. Abban szinte mindnyájan megegyeznek, hogy a szerkezetben minél több célszerűségre törekednek, az épület külső formájával a lehető legtisztábban akarják

kifejezni annak rendeltetését, a természetből vett friss motivumokat új felfogásban, sajátos egyéni stilizációban mutatják be, a diszítésben hozzásimulnak az épület céljához, s a mi fő, kiváló súlyt helyeznek a tektonikára. Legtöbb eredményt eddig Angliában értek el. Csak hogy ez az eredmény más természetű, mint a milyenre mi törekszünk. Az angolok modern építészete első sorban a magánépületek, a családi házakban nyilvánul. Mi mindenben monumentálisra törekszünk. Ők nem. A monumentális épületeknél az angolok bizony nem sokat engednek konzervativizmusukból. Ott felhasználják hagyományait, s pl. angol-gótban vagy angol-renesszánszban építenek. Ebben az irányban nem engednek meg olyan merészségeket, mint pl. a bécsi építők, Wagner, Olbrich, Hoffmann.

Azok között a kísérletek között, melyek egy új arhitektura megteremtését célozzák, természetesen nem egy szertelen s extravagans dolog látott napvilágot. Ezek azonban rövid életűek, s az egészséges új művészet fejlődése közepette elmúlnak. A modern arhitekturális törekvések nagyon is alkalmasak arra, hogy valamely nép építészetébe belevihesse a maga nemzeti egyéniségét. S ez kell, hogy történjék nálunk is. Sőt nálunk könnyebben mehet az egész, mint pl. a németeknél vagy franciáknál. Mert a francia minden stílusban, legyen az román, gót, renesszánsz, rokoko vagy antik, érvényesíti a saját felfogását. Neki megállapodott stílusa lévén, egyszersmind a mai kornak megfelelő eredeti, új stílust sokkal nehezebb létrehozni, mert emancipálnia kell magát a már szinte vérbe oltott formák és szabályok alól. Nekünk azonban a múltban sem igen volt magyaros arhitekturánk, s alig vannak tradícióink, melyekkel szakítanunk kellene. Egyszerűen saját lábunkra kell állani, s friss fantáziával, eredeti alkotó tehetséggel nekifogni a munkának. Mert építészettünk kozmopolita szelleméből, az unostalan műtörténeti stílusokban való

tervezgetésből már elég. Szükségünk van olyan építészetre, mely a mi népünk természetének sajátosságait, a mi érzésvilágunkat és ízlésünket fejezze ki. Ma az egyes művészeti irányzatok harcában erősen hangoztatott elv: a nemzeti jelleg. Nos, ezt nekünk annál inkább kell követnünk, mert kis nemzet vagyunk. Függetleníteni kell magunkat a művészetben, s nem pedig csak utánozni az idegent.

Építészettünkben az utóbbi években tagadhatatlanul szabadabb a felfogás, mint azelőtt. A még mindig dívó doktriner építészet és a sablonos munkák mellett a legmodernebb irányzatnak is van egy-két képviselője. Nem egy, hogy úgy mondjuk: szecessziós házat láttunk már. Tisztelet-becsület adassék minden olyan szecesszióknak, mely előtt komoly művészi cél, eredetiségre való törekvés lebeg. Nem is vádolnánk égbekiáltó bűnnel ezeket a házakat, bár rámutatunk hibájukra, t. i. kilépnek az arhitektúra igazi határaiból, nagyon is festői hatásúak; vagyis nincsenek jól felépítve, megkonstruálva. Egyszerűen konstatáljuk, hogy úgy, a mint vannak, még egészen idegenül hatnak. Meglátszik rajtuk, hogy a Wagner iskola tanai szerint formálta őket mesterük. A magyar stílust úgy nem lehet létrehozni, hogy a mit az idegen a modernség jegyében produkált, azt egy kis változtatással átteszszük erre a földre, s iparkodunk ezt követni. Mert ez lehet ugyan *modern* építészet, de nem *magyar*. Követhetjük azokat az elveket, melyek a modern arhitekturális törekvéseknekél *közösek*, de ebbe még bele kell vinni tözsgyökeres eredetiséget, a mi egyéniségünket, hozzá kell alkalmazni a magyar földhöz és kulturához. Vagyis a konstrukcióban ki kell fejeződnie a magyar észjárásnak, a diszítésben pedig a természetből vett olyan motivumokat kell feldolgozni, melyek e földre jellemzőek, eredeti felfogásban, stilizálásban.

Erősen hangoztatjuk ezt az elvet: a magyar stílus csak *dekoratív alapon* fejlődhetik ki. Ehhez pedig a legbiztosabb

út, melyre rá kell térniök építőinknek, a nép diszító művészete. T. i. olyan *positív* alapra van szükségünk, melyben láthassuk, hogy mikép fejezi ki magát a hamisítatlan magyar talentum a formák nyelvén. Ezt megtaláljuk a nép iparművészetében. Különböző időkből vett népipari tárgyakat tekintve, azt látjuk, hogy azok diszítésében bizonyos egységes szellem vonul végig. A külföldön divatozó stílusok népünk diszító művészetére is hatottak, de hatásuk nem nyomhatta el se a magyar érzést, se a magyar nép eredeti ízlését. A mit népünk az idegentől átvett, azt átformálta a saját temperamentumához és ízléséhez. Nemzeti ornamentikánk történetének alapköveit csak most hordják össze lelkes kutatóink. A mi már eddigelé is össze van gyűjtve, abból világosan kidomborodik, hogy a magyar nép stilizáló hajlandósága, formáló ereje minden időben karakterisztikus módon érvényesült. A magyar stílus megalkotására célzó törekvéseknek tehát nagyon is igénybe kell venniök a magyar nép ornamentikáját. Nem másolni kell ezeket az ornamentumokat. Egyenes arcucsapása volna az a tektonika törvényeinek, ha pl. egy motívumot a szűrről úgy használnánk föl, hogy egyszerűen odaragasztjuk a falra. Az ornamentikánkban nyilvánuló szellemet kell megérteni s nem pedig a modort ellesni. Az életrevaló motívumokból új mondatokat kell szerkeszteni, modern ízlésünkhöz és felfogásunkhoz alkalmazni, s helyenkint belevegyíteni új, eredeti formákat. Így azután sajátos, magyar diszítvány fogja borítani épületeink falait.

Egészben véve tehát ki kell fejeződnie bármely műépítő alkotásán annak a hatásnak, melyet lelkére a magyar talaj, a magyar élet és kultúra gyakorolnak. Ehez természetesen szükséges — *őszinteség*. E nélkül minden művész alkotása affektált és hamis. Szükséges továbbá *izmos, erős tehetség*, hogy az építő lelke bensejét, érzéseit, intim hangulatait, a

kövekben láthatólag kifejezhesse, s velünk minél közvetlenebbül észrevétesse. E két tulajdonság szoros barátsága nélkül nincs igazi műalkotás. Ha e két tulajdonság meg van a magyar műépítőknél, akkor a szerves együttműködés, az élet-erős munka gyönyörű eredményeket hajthat. T. i. arhitekturánk sajátos jelleget kap, s épületeink közt bizonyos jóleső harmonia, egységes szellem fog végigvonulni, szóval megszülethetik a modern magyar építéstílus.

Nehéz dolgot kívánunk műépítőinktől. Nem is lehet ezt másképp megcsinálni, csak törhetetlen munkakedvvel, megigazi, rászületett tehetséggel. Ha eleinte nem is megy minden úgy, mint szeretnők, azért ez legkevésbé sem ok a csüggedésre. S mi nem is állunk egészen a kezdet kezdetén. A mit eddig egy-két kitünő tehetségű műépítőnk produkált, az komolyan számba veendő eredmény. S ha minél többen összefognak és nekiállnak ennek a nemes munkának, úgy többé nem lesz elérhetlen ábránd a magyaros építéstílus. Az úttörés nehéz munkája jut műépítőinknek osztályrészül. Végezzék ezt lelkesedéssel s azzal a tudattal, hogy nagy, művészi s nemzeti célért dolgoznak. Fejlődjenek, erősüljenek meg e munkában. Készítsék elő a talajt egy valaki számára, kit mi várunk és kinek eljövételében hiszünk. Ez a valaki lesz az a teremtő művészember, kinek genieje világosságot gyújt, s ki felhasználva az úttörők munkálatait, studiumait, kísérletezéseit, alkotó erejével olyan arhitekturát hoz létre, mely egyéni, de egyszersmind nemzeti. Eljövételével megoldódik a magyar stílus kérdése. Befejezi azt, mit az úttörők megkezdtek. Egyéni, kiforrott formában fogja kifejezni azt, mire elődei törekedtek, de már olyan formanyelven, melyben a nemzet karaktere tükröződik vissza.

Magyar építéstílus nem volt, ezt tettem e sorok elejére. De igenis lesz, ha azok, kiktől ezt várjuk, művészi ihlettel keresik.

Dömötör István.